

POLŠTÍ ZAJATCI Z VÁLKY NĚMECKO-POLSKÉ NA SLOVENSKU

OLDŘICH PEJS

O. PEJS: Polish Captures from the german-polish War in Slovakia. *Vojenská história*, 3, 1, 1999, pp 20 – 36, Bratislava

Following our domestic and foreign literature (mostly polish) and research performed in all appropriate Czech and Slovak archives, the author analyses the issue in a wider political context in the first years of the World War II. Chronologically he deals with the threads concerned with the German attack at Poland and presents the Slovak political scene attitude to the participation of the country in military mining against Poland focusing on the solution of the capture issue. He deals with the solution of the issue of the polish refugees who escaped from Hungarian territory. This issue appeared after 17. September 1939. He outlines the digital data related to the number of captures and refugees at Slovak territory as well as the appropriate financial costs and the tendency of the Slovak bodies towards the solution of that problem. At the same time he approaches the issue of competence division. There is presented the process of solving the problem of the Polish captures and refugees (of German origin) exchange for the Slovak captures in the concentration camps. The author outlines the possible complications that may appear while dealing with the issue of captures after the German attack at the Soviet Union.

Military History. World War II. Polish captures in Slovakia.

Léto 1939. Evropa směřuje německou rozpínavostí k válce. Na řadě je Polsko. Vojenská jednání V. Británie, Francie a SSSR právě ztroskotala. Hitler si zajišťuje neutralitu Stalina, když mu nabízí uzavření paktu o neútočení s podílem na dělení Polska a vymezením zájmových sfér ve východní Evropě. Riziko všeobecného konfliktu, který by nezvládlo, již Německu nehrozí. Vojenský střet s Polskem zůstane izolován.

Německé přípravy na válku s Polskem se od dubna 1939 rozběhly na plné obrátky. Stranou nemohla zůstat ani poměrně dlouhá slovensko-polská hranice, která představovala pomocné křídlo plánovaného německého útoku. Vojenská účast Slovenska na německé agresi proti Polsku je poměrně spolehlivě popsána a zhodnocena.¹ Tisův režim do válečných akcí natlačila logika ochranné smlouvy s Německem. Slovensko žilo syndromem Maďarska, svého jižního souseda, který se nevzdával naděje na získání alespoň části slovenského území. Mocenským tlakem států Osy a ozbrojeným vpádem Honvédu se mu to již podvackrát zdařilo – na podzim 1938 a na jaře 1939. Ochranná mocnost, Německo, která rozhodovala o bytí a nebytí nového vazala, svými mlhavými postoji udržovala Tisovo politické a státní vedení v nejistotě, jak se to s další existencí slovenského státu vlastně má. Slovenští politici se proto snažili přesvědčit Němce, že je to právě Slovensko, které nejlépe zajistí německé zájmy ve středoevropském prostoru a že je zkušebními kamenem německé schopnosti tento prostor organizovat.² Slovensko očekávalo, že jeho vstřícnost německým záměrům a potřebám dojde náležitě ocenění, takže si vůči Maďarsku, protěžovanému Itálií, vylepší svou pozici.

¹ŠOLC, J.: Slovensko vo vojne proti Poľsku v r. 1939 I., II. a III. *Nové Slovo* (Bratislava), 1969, č. 37, 38 a 39, vždy s. 16; ŠIMUNIČ, P.: Druhá vojna slovenskej armády. *Historická revue*, 4, 1993, č. 3, s. 15 - 16; Týž: Slovenská armáda vo vojne proti Poľsku. *Apológia*, 1994, č. 1, s. 20 - 26; KUPLINSKI, J.: Udział armii słowackiej w agresji niemieckiej przeciwko Polsce we wrzesniu 1939 roku. *Wojskowy Przegląd Historyczny*, 34, 1989, č. 4, s. 62 - 78; ORLOF, E.: Słowacja wobec konfliktu polsko-niemieckiego 1939 roku. *Zeszyty Naukowe Wyzszej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie. Seria społeczno-pedagogiczna i historyczna. Historia* 4, 1994, Zeszyt 12, s. 182 - 185.

²HRNKO, A.: Príčiny a spoločensko-politické dôsledky účasti slovenského štátu vo vojne proti Poľsku roku 1939. *Historický časopis*, 31, 1983, č. 3, s. 398.

Slovenský podíl na válce s Polskem však přesvědčil světovou veřejnost, že Slovensko je definitivně spojencem Německa,³ čímž se dovršila jeho izolace v německé sféře vlivu.⁴

Slovenská vláda se v předvečer války 29. 8. 1939 usnesla, že Slovensko přistoupí k Dohodě o zaobcházání s vojnovými zajatci a k Dohodě pre zlepšenie osudu ranených a chorých v poľných armádach uzavřených 27. 7. 1929 v Ženevě. Přístupní listina, podepsaná J. Tisem, byla odeslána švýcarské Spolkové radě, k níž došla 15. 9. 1939. Jak vyplývá z vyhlášek tehdejšího předsedy vlády a ministra zahraničních věcí V. Tukey č. 240 a č. 241 Sl. z. ze dne 9. 9. 1941, nabyly obě úmluvy pro Slovensko účinnost šest měsíců ode dne, kdy písemně došly švýcarské Spolkové radě, tedy 15. 3. 1940. Podle mého názoru jde o důsledek účelového jednání slovenských politiků. Meziválečná ČSR byla původním signatářem obou úmluv (jako zplnomocněnec je podepsal Z. Fierlinger). Úmluvy schválili a potvrdili 30. 8. 1937 prezident republiky E. Beneš a ministr zahraničních věcí K. Krofta, ratifikační listiny byly uloženy 12. 10. 1937 ve Švýcarsku, takže pro ČSR nabyly účinnost 12. 4. 1938 a staly se součástí jejího právního řádu (č. 22 a č. 23/1938 Sb.z. a n.). Nikoliv však právního řádu samostatného slovenského státu, který se jako nově konstituovaný subjekt mezinárodního práva nástupcem rozbité ČSR necítil.⁵ Taková je logika přístupu Slovenska k ženevským úmluvám. Jak si však vysvětlit stanovisko náčelníka štábu Hlavního vojenského velitelství (HVV) mjr. gšt. Emila Novotného z 18. 10. 1939, který upozornil slovenské orgány přicházející do styku s válečnými zajatci, aby se s čs. předpisem č. 22/1938 Sb. z. a n. podrobně seznámily?⁶

Na konci srpna 1939 muselo být každému soudnému slovenskému politikovi jasné, že konfliktu s Polskem se nelze vyhnout a že se Slovensko na něm bude nějakým způsobem podílet. Polsko signatářem obou ženevských úmluv bylo. Slovenská armáda se připravovala na obranu vlastního území proti předpokládanému polskému útoku, jímž Slovensko Němci strašili.⁷ Slovenská vláda si chtěla pojistit recipocitu v zacházení se slovenskými vojáky, pokud by padli do zajetí. Tisovo politické a státní vedení formálně válku Polsku nevypovědělo, ani nijak nenotifikovalo válečný stav mezi oběma zeměmi.⁸ Nemůže tedy překvapit, že ani nevyhlásilo brannou pohotovost státu.⁹ Tím se vyhýbalo klauzulím obou ženevských úmluv, které v době válečného stavu nabytí jejich účinnosti přístupem před zahájením nepřítelství, anebo po jeho zahájení, považovaly za okamžité. Navenek tak Slovensko i v této bezesporu citlivé otázce nijak nepretendovalo nepřítelství k Polsku,¹⁰

³SUŠKO, L.: Zapojovanie Tisovho fašistického režimu do agresívnych plánov nacistického Nemecka v rokoch 1939 - 1940. (K ovládnutiu vojnovohospodárskej výroby a k prípravám a priebehu agresie voči Poľsku). In: Sešity príspevků k sociálně politické a historické problematice vojenství a armády, 6, 1977, č. 4 - 5, Praha, VHU, s. 178.

⁴HRNKO, A.: Rokovanie o ochrannom pásme a zatiahnutie ľudácko-fašistického slovenského štátu do vojny s Poľskom. In: Zborník Múzea Slovenského národného povstania, 1987, č. 12, Martin, Osveta, s. 54.

⁵Zákon č. 1/1939 Sl. z., o samostatnom Slovenskom štáte, stanovil, že všetky dosavadní zákony, nařízení a opatření zůstávají v platnosti, ale se změnami, které vyplynuly z ducha samostatnosti Slovenska.

⁶Vojenský historický archiv Praha, fond Sbirka dokumentů armády Slovenské republiky 1939 - 1945 (dále jen VHA Praha, Sbirka), 17/41/14, MNO - HVV, čj. 210334 Dôv./4. odd. 1939.

⁷ZGORNIAC, M.: Europa w przededniu wojny. Sytuacja militarna w latach 1938 - 1939. Kraków, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka 1993, s. 399 - 400.

⁸NĚMEČEK, J.: Slovensko-polské vztahy v předvečer druhé světové války. Historický časopis, 45, 1997, č. 3, s. 448.

⁹Slovensko se neoficiálně v období od 1. 9. 1939 do 15. 11. 1939 ve stavu branné pohotovosti státu nacházelo. Alespoň při úpravě platových poměrů vojenských gážístů a jiných státních (veřejných) zaměstnanců, kteří konali v tomto období vojenskou činnou službu, nebo byli přiděleni k vojenským útvarům, se jejich vojenská služba považovala za službu, jako by byla konána za branné pohotovosti státu. Srov. vl. nar. č. 222/1939 Sl. z. a nar. s mocou zák. č. 288/1939 Sl. z.

Dále na všechny požadavky a návrhy Hlinkovy gardy se mělo hledět jako na požadavky a návrhy vojenské správy za mobilizace a za stavu branné pohotovosti státu. VHA Praha, Sbirka, 17/31/13, MNO-HVV, čj. 205826 Dôv./dopl. 1939.

¹⁰Svým vojákům však nic nezakrývalo. Velitel slovenské armády gen. Ferdinand Čatloš se 1. 9. 1939 vyjádřil jednoznačně: „Nastala opět dejinná zkůška slovenského národa, slovenského vojska. Naše záujmy spojily nás s nemeckou armádou a postavily do nepriateľského pomeru s Poľskom. Nepriateľstvo už dnes započalo.“

Tamtéž, 39/19/82, Veliteľstvo slovenskej armády, Rozkaz, 1. sept. 1939. Opis.

aby mohlo razit i po jeho porážce hesla o své neutralitě v konfliktu a o pouhých zabezpečovacích opatřeních vojenské správy na severu státu.¹¹

Praxe však dokládá, že se slovenská strana od obou úmluv nemínila odchytil, ať se stavěla k válečným akcím proti Polsku jakkoliv. Tomu nasvědčuje jak série rozkazů polního Slovenského armádního velitelství (krycí jméno Bernolák), které se vytvořilo z užšího štábu bratislavského HVV, tak to potvrzuje právě Novotného stanovisko, neboť nějakého vodítka pro chování k válečným zajatcům bylo třeba. Již 30. 8. 1939 dostala každá polní divize z rozkazu podnáčelníka štábu velitelství Bernolák mjr. gšt. Karola Peknika za úkol určit ve své oblasti jednu sběrnou (shromaždiště) zajatců a jednu sběrnou (shromaždiště) utečenců. Z divizních shromaždišť se zajatci a utečenci ve skupinách postupně odesílali do výcvikového tábora Oremov laz u Lešti, jenž byl nejprve podřízen oblastnímu velitelství 2 v Banské Bystrici, aby vzápětí přešel do pravomoci velitelství Bernolák jako ústřední zajatecký tábor.¹² V oblasti 1. divize (velitelství s krycím jménem Jánošík) a 2. divize (velitelství s krycím jménem Škultéty) se sběrna zajatců objevila v prostoru Gánovce – Filice, 3 km jv. od Popradu, a v oblasti 3. divize (velitelství s krycím jménem Rázus) v prostoru Gergelak (dnes Gregorovce), 10 km sev. od Prešova. Sběrna utečenců pro 1. a 2. divizi se nacházela pravděpodobně ve Spišské Teplici,¹³ 2 km jz. od Popradu, a pro 3. divizi na dvou místech: Levočské kúpele, 8 km sev. od Levoče, a Cemjata, 5 km jz. od Prešova. Ostrahu zabezpečovaly strážní rotý stavěné z členů HG,¹⁴ která se starala i o odpovídající úroveň ubytování a stravování, často ve spolupráci se Slovenským červeným křížem (SČK).¹⁵ Uvažovaný tábor pro utečence v Kamenici nad Čirochou nebyl nakonec zřízen.¹⁶ Po týdnu vojenských akcí převzalo sběrnou zajatců v Gergelaku velitelství Bernolák a umístilo tam i sběrnou utečenců,¹⁷ obě se po dvou týdnech objevily ve Velkém Šariši.¹⁸ Velitelství Škultéty si posléze zřídilo sběrnou utečenců v Dolním Kubíně a sběrnou zajatců 4 km již. v prostoru Vyšný Kubín-Jasenová.¹⁹

Zahalena tajemstvím zůstává „předválečná“ sběrna utečenců ve Spišském Podhradí. Byla zřízena 20. 8. 1939 tajným Čatlošovým rozkazem a měla sloužit k roztrfídění a zpravodajskému využití vojenských zběhů a uprchlíků z Polska a Podkarpatské Rusi zejména německé, maďarské, rusínské a ukrajinské národnosti. Domnívám se, že její existence je důsledkem zpravodajské spolupráce mezi Slovenskem a Německem, vyplývající z tajných bratislavských rokování mezi Čatlošem a Canarisem v květnu 1939. Jednalo se totiž o přísně tajnou akci, neboť zpravodajským orgánem v této sběrně byl německý major vystupující pod krycím jménem Dr. Hesberg, který měl k ruce slovenského styčného důstojníka z řad zpravodajců a tlumočnicka.²⁰

¹¹Slovenské orgány si však uvědomovaly pravý stav věci. Vyslanectví v Berlíně připustilo, že Slovensko formálně válku Polsku nevyprovodělo, ale zahájením nepřátelství se stalo válčící stranou. Jakmile přišla na přetřes otázka francouzských a jugoslávských (resp. srbských) válečných zajatců, kteří se uchýlili po svém útěku z německých zajateckých táborů na slovenské území, neoznačilo Ministerstvo zahraničních věcí (MZV) poměr k Polsku v roce 1939 sice za válečný stav, ale za ozbrojený konflikt, což se při posuzování zajatecké problematiky pokládá fakticky i právně za totéž. Srov. Slovenský národní archiv Bratislava (dále jen SNA Bratislava), f. MZV, k. 161, MZV, čj. 55.191/II-1940; VHA Praha, Sbirka, 10/32/7, MNO, čj. 105444 Döv./II./5. 1942.

¹²VHA Praha, Sbirka, 24/1/27, Bernolák, čj. 19005 Taj. štáb. 4. oddel. 1939, Všeobecný operační rozkaz č. 1, část II., čl. VI.

¹³V rozkazech je podle mého názoru nepřesně uváděna jako Spišská Teplá nebo Spišská Teplička. Nepředpokládám, že se sběrna přemístila do Tepličky u Spišské Nové Vsi.

¹⁴V září 1939 byly postaveno několik slovenských strážních praporů a rot, z nichž německému AOK 14 podléhaly celkem 3 strážní prapory a 2 strážní rotý. Některé doprovázely polské zajatce až do Vídně.

¹⁵VHA Praha, Sbirka, 24/1/27, Bernolák, čj. 19027 Taj. 4. odd. 1939, Všeobecný operační rozkaz č. 2, II. část', čl. IX.

¹⁶Tamtéž, 24/1/27, Bernolák, čj. 19152 Taj. 4. odd. 1939, Všeobecný operační rozkaz č. 3, II. část', čl. IX; Tamtéž, 24/1/27, Bernolák, čj. 19263 Taj. 4. odd. 1939, Všeobecný operační rozkaz č. 4, II. část', čl. X.

¹⁷Tamtéž, 24/1/27, Bernolák, čj. 19263 Taj. 4. odd. 1939, Všeobecný operační rozkaz č. 4, II. část', čl. IX.

¹⁸Tamtéž, 24/1/27, Bernolák, čj. 19721 Taj. 4. odd. 1939,

Všeobecný operační rozkaz č. 6, část' II., čl. XII.

¹⁹Tamtéž, 24/20/27, Bernolák, čj. 19471 Taj. 4. odd. 1939.

²⁰Tamtéž, 39/7/78, MNO-HVV, čj. 150850 Taj. 2. odd. 1939.

Uprchlíci také přicházeli do styku pouze s příslušníky pohraniční stráže, kteří měli zakázáno je vracet zpět, ale ihned je předávat nejbližší místní organizaci Hlinkovy gardy nebo německé Freiwillige Schutzstaffel zajišťující svými vybranými členy jejich dopravu do Spišského Podhradí.²¹ O utajení celé akce svědčí postup slovenského Ministerstva vnitra (MV), které se o věci dozvědělo již 23. 8. 1939, ale teprve 3. 10. 1939 požádalo Ministerstvo národní obrany (MNO) o vysvětlení, kdo k tomu dal souhlas a kdo bude hradit náklady spojené s dopravou uprchlíků od hranic na místo určení. Všeobecný odbor HVV, který se zajatecké otázce věnoval, neměl o věci ponětí, k ničemu se nehlásilo ani zpravodajské 2. oddělení. MNO se tak zbavilo odpovědnosti za zřízení uvedené sběrný uprchlíků a svádělo vše na HG.²²

V první den války, 1. 9. 1939, překročil předvoj slovenské armády (I/1. prapor)²³ tehdejší slovensko-polskou hranici na směru Spišská Belá – Nowy Targ. Podle dostupných údajů se slovenským vojákům nedařilo zpočátku získat žádné válečné zajatce. Za bojů ve dnech 3.–5. 9. se mezi prvními zajatci objevily malé skupiny příslušníků 1. pluku podhalanských střelců v prostoru Kroskienko – Tylmanowa – Ochotnica a praporu pohraniční stráže „Zytyń“ v prostoru Kamienica – Zabrzez – Rzeka. Vojáci 3. divize uspěli v prostoru Milik – Muszyna – Leluchów a v prostoru Čertižné – Czeremcha. Poslední menší skupinu polských zajatců získala slovenská armáda 19. 9. při tzv. vyčišťování a zajišťování dobytého území prováděného jednotkami podřízenými velitelství Rázus (tj. Rychlou skupinou pod velením pplk. pěch. Jána Imra) v prostoru Bukowsko – Wysoczany.²⁴

Výslechem zajatců se zabývaly zpravodajské orgány jednotek samostatně a bezprostředně. Po předběžném výsledku eskortovaly důstojníky a vyšší poddůstojníky na zpravodajské oddělení velitelství Bernolák,²⁵ které je poté odesílalo pěšky nebo vlastními dopravními prostředky pod stráží do určených shromaždišť.²⁶ Za válečné zajatce se považovali nejen příslušníci polské armády a jiných polských ozbrojených formací, ale i veřejně bojující obyvatelstvo, stejně jako již nebojující přeběhlíci v uniformě i v civilu. Slovenské velení vlastním vojákům přísně zakázalo jak úmyslné zabití nebo zranění zajatců, tak jakákoliv prohlášení zajatce nebrat. Zároveň zaručilo ochranu zraněných a nemocných. Zajatcům se odebíraly zbraně a jiná výzbroj, písemnosti s vojenským obsahem, deníky, mapy apod. Byly jim ponechány osobní doklady a věci, včetně cenných předmětů, vyznamenání, přilby a masky.²⁷

Po obsazení části polského území si slovenské velení uvědomilo, že bude nuceno vystupovat ve stínu německé agrese jako okupační moc a pokusilo se instruovat podřízená velitelství, jak si počínat. Provedlo úpravu bezpečnostní služby na obsazeném území a udržení veřejného pořádku ponechalo na bedrech četnictva. Armádě přisoudilo pouze asistenční úlohu v podobě hlídkování a stálé strážní služby.²⁸ Vojáci se měli vůči civilnímu obyvatelstvu chovat opatrně a zdrženlivě. Tzv. teroristům, za něž se pokládali civilisté střelící ze zálohy, chyceným při činu nebo se zbraní v ruce hrozila okamžitá poprava zastřelením.²⁹ Ve snaze předejít akcím

²¹Tamtéž, 26/31/34, MNO-HVV, čj. 150848 Taj. 2. odd. 1939.

²²Tamtéž, 17/34/13, MNO-HVV, čj. 209850/15. odd. 1939.

Hlinkova garda skutečně spravovala tábor pro utečence ve Spišském Podhradí. Ten se v polovině září přemístil do Levoče. Tamtéž, 39/19/82, Hlavné veliteľstvo HG HŠ, čj. 445/HŠ HG/1939, Rozkaz č. 9, čl. II.

²³Slovenské vojsko, 1, 1940, č. 1, s. 11.

²⁴VHA Praha, Sbirka, 24/23/28, Bernolák, čj. 11073 Dôv./2. oddel. 1939, Prehľad zpráv č. 6; Tamtéž, 39/22/83, SAV (Bernolák), čj. 40639 Taj./3. oper. 1939, Vojnový denník; Tamtéž, 39/22/83, Veliteľstvo „Šimo“, Válečný deník; Slovenské vojsko, 1, 1940, č. 1, s. 13.

²⁵VHA Praha, Sbirka, 24/12/27, Bernolák, čj. 11014 Dôv./2. odd. 1939, Zpravodajský rozkaz č. 2, čj. 11035 Dôv./2. odd. 1939, Zpravodajský rozkaz č. 2, čj. 11044 Dôv./2. oddel. 1939, Zpravodajský rozkaz č. 3, čj. 11061 Dôv./2. oddel. 1939, Zpravodajský rozkaz č. 4.

²⁶Tamtéž, 24/20/27, Bernolák, čj. 19596 Taj. 4. odd. 1939, Zvláštný operačný rozkaz č. 1, II. časť, čl. VI.

²⁷Tamtéž, 24/20/27, Bernolák, čj. 11091 Dôv./2. odd. 1939.

²⁸Tamtéž, 38/2/64, Bernolák, čj. 44/pol. čet. 1939.

²⁹Za teroristy se pokládali i ti, kteří se ve slovenské uniformě účastnili boje proti slovenské armádě jako příslušníci cizí třetí armády. Vysvětlují si to tak, že jde o příslušníky čs. vojenské skupiny v Polsku. Polská armáda je totiž ve slovenských dokumentech důsledně označována jako armáda „nepřátelská“, nikoliv jako armáda „cizí třetí“.

civilního obyvatelstva proti slovenské armádě brala se na rozkaz velitelů pluků a samostatných praporů rukojmí, jimž hrozilo po souhlasu velitele divize zastřelení v případě nepřátelského chování civilního obyvatelstva.³⁰ Tento ostrý postup se slovenské velení neodvážilo uplatnit, takže i tzv. teroristé a vzatá rukojmí se v případě nutnosti přísně stráženi odesílali do určených shromaždišť.³¹

Světová veřejnost samozřejmě zaregistrovala účast Slovenska na válce proti Polsku. Mezinárodní výbor červeného kříže se sídlem v Ženevě nabídl slovenské vládě 13. 9. 1939 své služby ke zmírnění následků války. Ve vztahu k zajatcům upozornil na svou pravomoc organizovat akce v jejich prospěch při zřízení Ústřední informační kanceláře, výměně těžce zraněných a nemocných zajatců, doručování jejich korespondence rodinám a dále při koordinaci soukromých pomocných akcí. Mezinárodní výbor navrhl slovenské vládě, aby zřídila ve smyslu ženevských úmluv Ústřední informační kancelář o válečných zajatcích v neutrální zemi a nabídl jako její sídlo Ženevu. Tato kancelář měla shromažďovat všechny dostupné informace o válečných zajatcích z oficiálních i soukromých zdrojů a starat se o jejich odesílání do vlasti zajatců. Slovenské vládě se zároveň doporučovalo zřídit na Slovensku vlastní kancelář, která by s touto ženevskou ústřední kanceláří spolupracovala.³²

Tón dopisu Maxe Hubera, předsedy Mezinárodního výboru červeného kříže, je velmi opatrný, neoznačuje Slovensko přímo za válčící stát, ale ve své části věnované chování vůči civilnímu obyvatelstvu na nepřátelském území nenechává nikoho na pochybách, že Slovensko mezi válčící státy počítá. Předsednictvo slovenské vlády, snad s váháním, předalo tento dopis MZV a MNO k přijetí potřebných opatření v omezeném rozsahu teprve 10. 10. 1939.

Mezitím se do celé záležitosti vložil SČK svými žádostmi, jak si počínat s korespondencí zajatců, o jejíž zprostředkování byla tato humanitární organizace požádána. Ředitel SČK MUDr. L. Izák a tajemník JUDr. L. Čečetka ovšem pro nečinnost vojenských orgánů nechtěli informace o zajatcích zadržovat, jejich vzkazy rodinám nechali projít vojenskou cenzurou a požádali MNO o jejich zaslání do Ženevy.³³ MNO se díky iniciativě SČK rozhýbalo a přidružující se ženevských úmluv pověřilo 26. 9. SČK zřízením Kancelárie pre zprávy a starostlivosť o vojnových zajatcov u ředitelství SČK v Turčianském Sv. Martině, jejíž výdaje hradila vojenská správa.³⁴

Pravděpodobně první eskorta 36 polských zajatců (1 poručík, 1 podporučík, 3 poddůstojníci, 31 voják) dorazila do Lešti okolo 6. 9. 1939. Zajatecký tábor byl zřízen v tamním vojenském výcvikovém táboře, jemuž velel por. pěch. Evžen Surovčík. Vojenská správa zaplatila zajatce potřebnými finančními i naturálními požitky. V otázce ubytování, stravování a lékařského ošetření se v Lešti nedělal rozdíl mezi slovenskými vojáky a polskými zajatci a uprchlíky, i když finanční stránka vydržování tábora slovenskou stranu zatěžovala.³⁵ MNO přidělilo 12. 9. dočasně do tohoto zajateckého tábora i katolického vojenského duchovního por. duch. v zál. Augustína Masára.³⁶

³⁰K vzetí rukojmí došlo např. ve Zbludze (6. 9.) nebo v Zakopaném (18. 9.). VHA Praha, Sbirka, 39/21/83, Kronika pěšieho pluku 4. od 15. marca 1939.

³¹Tamtéž, 24/20/27, Bernolák, čj. 11090 Döv./2. oddel. 1939, čj. 11091 Döv./2. odd. 1939.

V této souvislosti mi však není známo, jakých výsledků dosáhly slovenské jednotky při plnění Hitlerova rozkazu, který požadoval zjišťovat a zdokumentovat všechny případy porušování ženevských úmluv polskou armádou. Tamtéž, 24/20/27, Bernolák, čj. 15151/1. odd. 1939; Tamtéž, 39/22/83, Rozkaz „Rázusa“, č. 1, čl. 1.

³²Vojenský historický archiv Trnava (dále jen VHA Trnava), MNO, čj. 111053/inšp. 1939.

³³VHA Trnava, MNO - HVV, čj. 110364/vých. 1939. V první zásilce se jednalo celkem o 24 dopisy od 20 zajatců a dále o 3 vzkazy od 3 zajatců, kteří se léčili ve slovenských nemocnicích. Referent pro věci SČK v inspektorátu branné moci mjr. pěch. Bronislav Manica nezaváhal, osobně odnesl dopisy počátkem října na bratislavskou hlavní poštu a tamní cenzuře je předal k odeslání do Ženevy.

³⁴VHA Praha, Sbirka, 24/20/27, MNO, čj. 110437/inšp. 1939; VHA Trnava, MNO, čj. 9908/prez. 1. odd. 1939.

³⁵Vedle stravy v hodnotě 5 Ks denně obdrželi polští důstojníci 850 Ks a příslušníci finanční stráže 500 Ks měsíčně, poddůstojníci a vojáci 1,50 Ks a utečenci 1 Ks denně.

³⁶VHA Praha, Sbirka, 26/16/27, Bernolák, Domáci rozkaz, č. 14, čl. IV.

Zjistit přesný počet polských zajatců, kteří prošli zajateckým táborem v Lešti, resp. nalézali se na slovenském území, není snadné. Zajatci a především polští vojáci uprchlí z internace v Maďarsku neprocházeli jen rukama slovenských vojenských orgánů. Údaje o zajatcích měla nejprve shromažďovat již zmíněná Kancelář pro zprávy a péči o válečné zajatce v Turč. Sv. Martině. Teprve v polovině října 1939 se objevuje evidence zajatců a uprchlíků v písemných záznamech vojenské proveniencie, které však lze pro nepřesnosti a neúplnost jen s těžší vzájemně porovnávat.

Je mi známo, že k 24. 10. 1939 se v Lešti nalézal 91 zajatec. Z tohoto počtu měla slovenská armáda získat 69 mužů (2 majory, 5 podporučíků, 62 vojáků) a německá armáda 16 mužů (1 kapitána, 2 poddůstojníky, 12 vojáků, 1 příslušníka finanční stráže). Ostatní zajistilo četnictvo.³⁷ Zbytek osazenstva tábora tvořili polští uprchlíci - vojáci a civilisté. K 24. 10. jich bylo 467 a jejich počet se rychle zvyšoval.³⁸ Na slovenské území přicházeli především z Maďarska, resp. Podkarpatské Rusi, kam skupiny polských vojáků, nebo celé jednotky polské armády ustoupily, jakmile se dostaly do sevření německé armády a od východu postupujících oddílů Rudé armády, tj. po 17. 9. 1939. Na maďarském území je čekalo odzbrojení a internace při zachování polského velení, ale pod dozorem maďarských důstojníků.³⁹ Pod vlivem poměrů v Maďarsku, rozporuplných zpráv z domova, nebo z důvodů osobních, někteří jednotlivci i malé skupiny překročili slovensko-maďarskou hranici s úmyslem vrátit se do Polska. Byl mezi nimi větší počet polských vojáků německé národnosti.

Do prvních říjnových dnů, pokud slovenské pohraniční orgány polské uprchlíky zadržely, eskortovaly je po výslechu na slovensko-polskou hranici a předaly Němcům.⁴⁰ Ne všechna slovenská úřední místa ovšem postupovala stejně. Příchod polských uprchlíků z Maďarska neustával a nabyl místa hromadného charakteru. Většina uprchlíků při svém zadržení vypovídala, že se do Maďarska nechce za žádnou cenu vrátit, neboť odmítala nabídky polských důstojníků v maďarských táborech na odchod do Francie na práce nebo na vstup do polské zahraniční armády. I když lze jejich výpovědi o okolnostech útěku a přechodu na Slovensko brát jako účelové (snad jim měly napomoci ke shovívavosti na slovenské straně), je zřejmé, že se chtěli z lidských, a proto zcela pochopitelných důvodů vrátit domů ke svým rodinám.⁴¹

Ministerstvo vnitra proto 7. 10. 1939 kategoricky nařídilo okresním úřadům a bezpečnostním orgánům, aby zvýšily dozor nad slovensko-maďarskou hranicí k zabránění jejího ilegálního přechodu polskými uprchlíky. Dále nařídilo všechny zadržené polské uprchlíky odsunout do Lešti. Také přikázalo zvýšit kontrolu cizinců a zahájit pátrání po polských vojenských osobách na slovenském území.⁴² MNO však o několik dní později, 10. 10., pod tlakem dezorientovaných podřízených velitelství stěžujících si na finanční náročnost péče o polské zajatce a uprchlíky rozhodlo, aby se předávali a vraceli do Maďarska. Do Lešti měli být dopraveni pouze ti, kteří pocházeli z území, jež Polsko získalo v letech 1920, 1924 a 1938 a na něž si Slovensko činilo nárok (Orava, Spiš, Javorina).⁴³

Protichůdná opatření jednotlivých slovenských mocenských orgánů situaci zkomplikovala. Proud polských uprchlíků se nezastavil. MNO se pokusilo, poněkud svérázným způsobem,

³⁷Tamtéž, 17/41/14, MNO - HVV, čj. 210333 Dôv./4. odd. 1939. Ještě ke dni 19. 10. byl celkový početní stav polských zajatců 97, z toho 14 důstojníků.

Na druhé straně kolik slovenských vojáků padlo do rukou polské armády a jaký byl jejich osud, mi není známo. Uvádí se 11 nezvěstných. Víím jen, že 5 vojáků po návratu z polského zajetí vyslyšely zpravodajské orgány v Michalovcích. Tamtéž, 38/2/64, P. prápor 107, čj. 44/39.

³⁸Tamtéž, 17/41/14, MNO-HVV, čj. 210333 Dôv./4. odd.1939. Ke dni 19. 10. činil jejich počet ještě 408 (z toho 4 ženy), ale ke dni 28.10. již 578.

³⁹Tamtéž, 38/2/64, MNO - HVV, čj. 152357 Dôv./2. odd.1939.

⁴⁰Tamtéž, 38/2/64, Velitelstvo pohr. stráží - vých. úsek, čj. 1091 dôv./1939.

⁴¹O důvodech příchodu polských uprchlíků z Maďarska na slovenské území vyplývajících ze situačních zpráv Hlavního velitelství HG srov. SNA Bratislava, f. MZV, k. 133, Predsedníctvo vlády, čj. 10.661/Ib - 1939.

⁴²Tamtéž, Prezídium MV, čj. 20.551/prez. 1939.

⁴³VHA Praha, Sbirka, 38/8/66, MNO - HVV, čj. 152246 Dôv./2. oddel. 1939.

přenést odpovědnost za řešení vzniklé situace na výkonné složky státního aparátu. Sdělilo podřízeným velitelstvím, že polské vojáky utíkající z Maďarska je nutno považovat za válečné zajatce, a proto se o ně musí postarat vojenská správa. Četnické stanice a pohraniční stráž dostaly pokyn předávat polské uprchlíky nejbližšímu posádkovému velitelství k výslechu. Ta měla po provedeném výslechu dopravit zadržené zpět na slovensko-maďarskou hranici, kde by se eskorta pokusila o jejich oficiální předání maďarským pohraničním orgánům. Pokud by to nešlo, měli se uprchlíci propašovat přes hranici ilegálně za pomoci příslušníků pohraniční stráže[!].⁴⁴

V této chvíli již MNO v zajatecké otázce politicky kalkulovalo, neboť do Maďarska se měli vrátet jen uprchlíci polské a židovské národnosti. Ostatní (tzn. zejména německé národnosti) zůstávali na slovenském území a umísťovali se do tábora v Lešti. To se týkalo i uprchlíků pocházejících z Oravy a Spiše. MNO však předpokládalo, že bude možné vyřešit otázku polských zajatců a uprchlíků s definitivní platností ve velmi krátké době, takže umožnilo dopravit do Lešti i uprchlíky polské a židovské národnosti, pokud by se zdráhali vrátit do Maďarska.⁴⁵

Tyto události provázely momenty bezradného počínání slovenských úřadů, přestože se hrálo o lidské osudy. Je zcela logické, že se žádný uprchlík nechtěl do Maďarska vrátit, a jak někteří tvrdili, raději se nechají zastřelit. Svízelnou situaci dokumentuje např. velitel samostatného praporu VI stot. pěch. Bedrich Sax, když hlásil, že má na posádce v Trebišově 11 uprchlíků, z nichž se nikdo za žádnou cenu nechce vrátit zpět, a protože jejich eskortování do Lešti pod stráž (1 poddůstojník a 2 vojáci) přijde na 1100 Ks, nezbyvá mu nic jiného, než se pokusit dostat je ilegálně do Maďarska. Náčelník štábu 3. divize mjr. gšt. Ján Krnáč mu nedokázal poradit, jak si počínat a ponechal odpovědnost na něm samotném a jeho šikovnosti[!].⁴⁶

Zajatecká problematika politicky spadala nejprve pod inspektorát slovenské branné moci, kam byl 20. 10. 1939 přidělen stot. pěch. Pavel Topol'ský jako referent pro otázky židovské, utečenecké a pracovních oddílů.⁴⁷ Proto již 30. 10. zástupce inspektora slovenské branné moci a velitele pěchoty MNO plk. pěch. Eduard Lifka navrhl MZV posoudit, zda nenastal vhodný čas vyřešit celou zajateckou otázku propuštěním všech zajatců domů po dohodě s německou a sovětskou vládou, neboť neshledal důvodu dále je na Slovensku držet.⁴⁸ Není zcela jasné, zda zápis sepsaný v Lešti se šesti polskými zajatci a uprchlíky měl snahu slovenské vojenské správy sprovodit zajateckou otázkou jednou provždy ze světa nějakým způsobem podpořit. Vybraný vzorek polských důstojníků, vojáků a civilistů vyjádřil jak spokojenost se zacházením a podmínkami ubytování a se stravou, tak potvrdil enormní zájem zajatců na odchod domů.⁴⁹ Šlo o uklidnění nálady mezi polskými zajatci, nebo jsou klíčová slova o touze po domově, či se vyskytly v tábore nějaké závažné nedostatky?⁵⁰

Slovensko se v té době soustředilo na diplomatické zhodnocení své účasti na válečném tažení proti Polsku. Potřebovalo zpětně zdůvodnit vlastní vojenskou aktivitu úsilím o navrácení území, které Polsko získalo na ČSR v letech 1920, 1924 a 1938. Vyžadovala to i potřeba stabilizace poměrů v oravských a spišských obcích, kde funkcionáři bývalé polské administrativy se slovenskými úřady odmítli spolupracovat. K posílení autority Slovenska, ale též tamního slovenského živlu, by nepochybně napomohl i návrat polských

⁴⁴Např. v Kostolanech nad Hornádem se pokusili četníci předat skupinu Poláků maďarské straně. Ta by je převzala, pokud by se prokázali dokladem, že na slovenském území přešli z Maďarska. Četníci proto oficiálně svým nadřízeným oznámili, že Poláky ilegálně „přesunuli“ přes hranice. SNA Bratislava, f. MZV, k. 79, Prezídium MV, čj. 21.183/prez.1939.

⁴⁵VHA Praha, Sbirka, 38/2/64, Vyššie veliteľstvo 3, čj. 21880 Dôv. 2. odd. 1939.

⁴⁶Tamtéž, 38/2/64, Samostatný prapor VI., čj. 195/Dôv. zprav. 1939.

⁴⁷Tamtéž, 14/1/10, MNO, Dôverný domácí rozkaz, 1939, č. 33.

⁴⁸VHA Tmava, MNO, čj. 111053/inšp. 1939.

⁴⁹VHA Praha, Sbirka, 39/16/81, Veliteľstvo výcvikového tábora pri Lešti, Zápis, 5. 11. 1939. Pohovor byl však proveden až 6. 11. 1939.

⁵⁰Krizový moment nastal v zajateckém tábore koncem listopadu 1939, když šéflékař oznámil 320 případů zavšivení. VHA Tmava, MNO - HVV, čj. 115377/15. odd. 1939.

vojáků slovenské národnosti, kteří se dostali do německého zajetí a pocházeli z inkriminovaného území.⁵¹ Slovensko vycítilo příležitost, že by mohlo jednat s Němci jako rovný s rovným. Mělo přeci na svém území polské zajatce a uprchlíky německé národnosti.⁵² Náčelník štábu HVV mjr. gšt. Emil Novotný požádal německou stranu již 7. 11. 1939 prostřednictvím Německé vojenské mise (DHM) v Bratislavě o propuštění polských zajatců slovenské národnosti pocházejících z Oravy a Spiše.⁵³ Slovenská strana začala, pokud to šlo, pořizovat seznamy těchto zajatců v německých zajateckých táborech.⁵⁴

Podle přednosta všeobecného odboru HVV pplk. děl. Jozefa Turance byla již v říjnu 1939 požádána DHM o povolení odsunu polských zajatců ze Slovenska. DHM se necítila kompetentní tuto otázku řešit, takže německý vojenský atašé mjr. gšt. H. Becker vyslal urychleně do Krakova kurýra k tamním okupačním orgánům. Ty ponechaly konečné rozhodnutí na Berlínu.⁵⁵

Ledy se hnuly po uzavření slovensko-německé smlouvy z 21. 11. 1939 o připojení území na Oravě a Spiši ke Slovensku. Vrchní velitelství německé branné moci (OKW) se 23. 11. na podnět vrchního velitelství pozemních vojsk (OKH) obrátilo na slovenské vyslanectví v Berlíně s již zcela konkrétní nabídkou na propuštění polských zajatců slovenské národnosti, kteří se nacházeli v německých zajateckých táborech (odhadem 100 mužů).⁵⁶ Slovenské velení zase na základě dohody s DHM a s předběžným souhlasem OKW zahájilo koncem listopadu 1939 přípravné práce pro odsun polských zajatců ze Slovenska. Němci vyžadovali vypracovat podrobné jmenovité seznamy zajatců podle národnosti s přesným určením bydliště. Odmtli převzít zajatce židovské národnosti. Slovenská strana již zcela otevřeně předpokládala vzájemnou výměnu zajatců.⁵⁷

Veškeré práce koordinovalo 15. oddělení HVV (Pracovní oddíly a utečenci), již zmíněný stot. pěch. P. Topol'ský. Slovenské MV zároveň přikročilo k zesílení bezpečnostních opatření na slovensko-maďarské hranici. Nařídilo pohraničním kontrolním orgánům posíleným vojenskými jednotkami, aby všemi silami zabránily příchodu polských utečenců z Maďarska na slovenské území. Každý uprchlík přistižený na Slovensku měl být dopraven na slovensko-polskou hranici a předán Němcům.⁵⁸

Ve slovenských vojenských kruzích se šířil optimismus, že zajateckou otázku půjde velmi snadno vyřešit. Písemný souhlas z OKW, které si vyhradilo konečné rozhodnutí, však nepřicházel. MNO při každé příležitosti urgovalo DHM, která stereotypně ujišťovala, že věc se řeší. Nakonec DHM cestou slovenského styčného důstojníka mjr. gšt. Roberta Schneidera 5. 12. 1939 oznámila, že OKW považuje odsun polských zajatců za věc diplomatického jednání prostřednictvím MZV, neboť odsun zajatců ze svého území nárokuji

⁵¹Tamtéž, MNO-HVV, čj. 117084/zaj. táb. 1939.

Posilování slovenského vlivu na tomto území se s velkou pompou věnovala zvláště HG. Již 4. 9. 1939 byl na základě dohody mezi župním velitelstvím HG a místním německým velitelstvím zřízen v Ružomberku „koncentračný tábor zajatcov - Slovákův z Poľska“, kam Němci propustili polské uprchlíky slovenské národnosti z pásma bojových operací německé armády. Velitelem tábora umístěného na městském statku se stal npor. Arpád Lucinkievicz, který převzal 551 osobu. O stravování se postaral SČK, polní kuchyně zapůjčilo velitelství horského p. pl. 2. Po několika převozech slovenských uprchlíků do připojených obcí, prováděných propagandisticky pod rozevlátými gardistickými mlajkami na otevřených korbách nákladních automobilů, byl tábor 13. 9. 1939 zrušen. SNA Bratislava, f. MV, k. 23, Prezidium MV, čj. 20.133/prac. 1939.

⁵²Ke dni 5. 12. 1939 jich bylo asi 130. VHA Trnava, MNO - HVV, čj. 212921 Dôv./prac. 1939.

⁵³VHA Praha, Sbirka, 38/8/66, MNO - HVV, čj. 152467 Dôv./2. odd. 1939.

⁵⁴VHA Trnava, MNO-HVV, čj. 117093/zaj. táb. 1939, čj. 115451/prac. 1939.

⁵⁵SNA Bratislava, f. KPR, k. 51, KPR, čj. 1133/voj. odd. 1940 (MNO-HVV, čj. 115972/15. odd. 1939).

⁵⁶VHA Trnava, MNO - HVV, čj. 116476/prac. odd. 1939.

⁵⁷Tamtéž, MNO - HVV, čj. 115128/15. odd. 1939, čj. 116614/prac. odd. 1939, čj. 212094 Dôv./15. odd. 1939.

⁵⁸VHA Praha, Sbirka, 38/2/64, MNO - HVV, čj. 153590 Dôv./2. odd. 1939; Tamtéž, 17/41/14, MNO - HVV, čj. 213138 Dôv./prac. odd. 1939.

i Maďarsko⁵⁹ a Rumunsko.⁶⁰ Na základě této informace požádalo MNO neprodleně na druhý den MZV, aby byly slovenským vyslanectvím v Berlíně podniknuty patřičné diplomatické kroky ve věci polských zajatců, „lebo Slovenská republika, ako spojenecký štát, nemôže byť vo veci rokovania zajateckej otázky zaraďovaná medzi štáty nespojenecké, ako je Maďarsko a Rumunsko“.⁶¹

Blížil se konec roku 1939 a navenek se nic nedělo. Na slovenské straně zavládla nervozita, horší bylo, že neklid se přenesl i mezi polské zajatce, když se HVV odmítlo žádostmi jednotlivců o propuštění ze zajetí zabývat.⁶² Množily se útoky, některé s tragickými následky. Zastřeleni na útku byli 26. 12. 1939 F. Rykaczewski a K. Balcarek, 14. 1. 1940 A. Bak a B. Scislo.⁶³ MNO přikázalo 10. 1. 1940 veliteli zajateckého tábora v Lešti, aby polští zajatci oznámili svým příbuzným, že žádosti o propuštění jednotlivců mají zasílat OKW do Berlína. Domnívalo se, že tímto způsobem urychlí celou záležitost na kompetentních německých místech.⁶⁴ Turancovi však došla trpělivost. Pověřil proto stot. pěch. P. Topol'ského, aby osobně zjistil na MZV, jak se věci mají. Ten se vrátil s tím, že žádost o zahájení diplomatického jednání s německou stranou odešla kurýrem až 20. 12. 1939. A teprve počátkem ledna 1940 byl jednáním osobně pověřen slovenský vojenský atašé pplk. děl. Benedikt Dúbravec.⁶⁵

Zatím první transport 46 polských zajatců slovenské národnosti z německých zajateckých táborů dorazil do Ružomberku 20. 12. 1939.⁶⁶ Žádná vzájemná výměna zajatců se nekonala.

⁵⁹Na území Maďarska se nacházelo na 60 000 polských uprchlíků, z toho přes 45 000 vojáků. Maďarská vláda zaujala k německo-polské válce pozici nevmešování. Polští vojáci byli internováni. Iniciativa k návratu polských utečenců vzešla od Němců. V tomto smyslu se obrátil na maďarského vyslanec v Berlíně D. Sztójaye ministr J. von Ribbentrop. Maďarské ministerstvo války mělo zájem, aby se co nejdříve uprchlíků vrátilo domů. Totéž nelze říci o maďarském ministerstvu zahraničí, které však nebránilo agitační akci v místech internace prováděné německým vojenským atašé plk. G. Krappem. Do Německa nebo na okupované polské území vycestovalo na 10 000 osob. Dalších 30 000 směřovalo na britské a francouzské teritorium. V Maďarsku zůstalo přes 5000 polských vojáků.

Polští utečenci se hlásili i k návratu na polské území zabrané SSSR. Moskvu o tom informoval v listopadu 1939 maďarský vyslanec J. Kristóffy. Později, na jaře 1940, jednal o výjezdu 4000 osob. Výsledek mi není znám. Srov. LAGZI, I.: Droga żołnierza polskiego przez węgierska granice w latach 1939 – 1941. Poznan, Wydawnictwo Poznanskie 1987, s. 215 – 218, 292 – 294; Dokumenty vnější politiky. 1939 god. T. XXII, kn. 2. Red. N. V. Glazunov a kol., Moskva, Meždunarodnyje otnoženija 1992, s. 327 – 328, dok. 803.

⁶⁰Na území Rumunska se nacházelo na 50 000 polských uprchlíků, z toho přes 24 000 vojáků. Rumunská vláda zaujala k německo-polské válce pozici válečné neutrality. Polští vojáci byli internováni. Rumunský vyslanec v Berlíně R. Crutzescu se německé strany dotázal, bude-li umožněn uprchlíkům návrat domů. Němci se zajímali pouze o uprchlíky německé národnosti. Po jejich agitační kampani se vrátilo do Německa nebo na okupované polské území 447 polských vojáků, kteří se prohlásili za Němce. Většina polských vojáků vycestovala do Francie. Uvádí se 16 135 osob. Menší část (1170 vojáků) odjela po porážce Francie na Blízký východ. V polovině roku 1940 projevil Němci ochotu umožnit návrat i uprchlíkům polské národnosti, kteří se sami přihlásí. Do konce roku 1940 se takto vrátilo 4466 polských vojáků. Po nástupu gen. I. Antonesca k moci, přerušení diplomatických styků rumunsko-polských a vstupu německých vojsk do země se radikálně změnilo mezinárodně-politické postavení Rumunska. Bez ohledu na mezinárodní úmluvy bylo na 1600 polských vojáků vydáno v únoru 1941 Němcům, kteří je převezli do svých zajateckých táborů.

Polští vojáci, kteří pocházeli z polského území zabraného SSSR, se mohli od listopadu 1939 hlásit na sovětském vyslanectví v Bukurešti. Do konce roku 1940 opustilo Rumunsko 317 vojáků. Jejich osud po příchodu na sovětské území mi není znám. Srov. DUBICKI, T.: Wojsko polskie w Rumunii w latach 1939 - 1941. Warszawa, Gryf 1994, s. 187 – 286.

⁶¹SNA Bratislava, f. KPR, k. 51, KPR, čj. 1133/voj. odd. 1940 (MNO-HVV, čj. 115972/15. odd. 1939).

Pro tento Turancův požadavek je typické, že propuštění polských zajatců není chápáno jako naplnění litery ženevských úmluv, ale jako prostředek finanční úlevy pro státní rozpočet, zvláště jeho armádní kapitoly. Tamtéž, KPR, čj. 692/voj. odd. 1940 (MNO - HVV, čj. 212794 Dôv./15. odd. 1939).

⁶²VHA Trnava, MNO-HVV, čj. 190050/prac. 1940.

Hromadné žádosti polských zajatců o propuštění pocházely z 22. 11. 1939 a 16. 1. 1940. Na kancelář prezidenta republiky se obraceli i jednotlivci. Srov. SNA Bratislava, f. KPR, k. 51, KPR, čj. 1541/voj. odd. 1939, čj. 369/voj. odd. 1940, čj. 374/voj. odd. 1940, čj. 1133/voj. odd. 1940.

⁶³VHA Trnava, MNO - HVV, čj. 192067/11. 1940.

⁶⁴SNA Bratislava, f. KPR, k. 51, KPR, čj. 692/voj. odd. 1940 (MNO - HVV, čj. 190671/15. odd. 1940).

⁶⁵Tamtéž, KPR, čj. 692/voj. odd. 1940 (MNO - HVV, čj. 190538/prac. odd. 1940).

⁶⁶VHA Trnava, MNO - HVV, čj. 116587/prac. 1939; VHA Praha, Sbírka, 18/6/15, MNO - HVV, čj. 192602/11. 1940; SNA Bratislava, f. KPR, k. 51, KPR, čj. 2129/voj. odd. 1939.

DHM předala první seznam 16 volksdeutsche z Lešti teprve 3. 2. 1940 a dojednala s MNO, aby zajatci německé národnosti, kteří se prokáží osvědčením domovské obce, že jsou skutečně rodilí Němci, byli okamžitě z tábora propuštěni s německou legitimací vystavenou slovenským MNO. První skupinu 14 volksdeutsche eskortovaných z Lešti převzaly německé orgány 13. 2. 1940 v pohraniční stanici Suchá Hora.⁶⁷

Jednání se souběžně vedla se sovětskou a litevskou stranou. Inicioval je 12. 12. 1939 sám Turanec, když zaslal MZV seznam polských zajatců a uprchlíků držených na Slovensku, kteří pocházeli z území obsazeného Rudou armádou.⁶⁸ Slovenské vyslanectví v Moskvě předložilo Sovětům 24. 1. 1940 v tomto směru příslušný návrh. Obdobně se obrátilo na litevské vyslanectví v Moskvě ohledně zajatců pocházejících z vilniuské oblasti, připojené po vzájemné dohodě mezi Litvou a SSSR v říjnu 1939 k Litvě. Obě místa mlčela.⁶⁹

Velitelství 2. divize však v lednu 1940 požadovalo urychlenou likvidaci zajateckého tábora v Lešti, neboť nastoupili branci pracovní služby a potřebovali střechu nad hlavou. Zároveň mužstvo strážního oddílu v počtu 120 vojáků chybělo u p. pl. 3.⁷⁰ V té chvíli se již skupina 125 zajatců a uprchlíků nacházela v Trnavě v tzv. barákovém táboře a byla přidělena na práce do tavných Ústředních díelní a skladu. Připočteme-li k ní 1084 zajatce a uprchlíky v Lešti, starala se slovenská strana nejméně o 1209 osob.⁷¹

Po zdoluhavých jednáních se mnohé rozhodlo v únoru 1940.⁷² Němci chtěli údajně dopravit polské zajatce ze Slovenska do svého nově zřízeného tábora v okolí Krakova.⁷³ Za tím účelem přišla 25. 2. 1940 do Zvolena německá vojenská eskorta 57 mužů pod velením por. Schlachty, aby na druhý den dorazila do železniční stanice v Pliešovcích, kam přišel transport zajatců z nedaleké Lešti.

Jedenácté oddělení (Pracovní služba a zajatecké tábory), které se po reorganizaci MNO zabývalo zajateckou problematikou, připravilo jak transport zajatců z Lešti, tak zároveň oddělilo skupinu 107 osob z polského území zabraného SSSR, kterou přidělilo na práce v Trnavě.⁷⁴ Dosud přidělených 125 zajatců v Trnavě mělo odejít do Žiliny a připojit se k transportu vypravenému ze stanice v Pliešovcích. Němci sice transport na slovenském území doprovázeli, ale měli rozkaz převzít zajatce až v Čadci. Předání do německých rukou se část polských za-

⁶⁷VHA Trnava, MNO - HVV, čj. 192654/11. 1940; VHA Praha, Sbirka, 18/6/15, MNO - HVV, čj. 192602/11. 1940, čj. 192789/11. 1940.

⁶⁸SNA Bratislava, f. MZV, k. 161, MZV, čj. 21.259/1939 (MNO - HVV, čj. 116308/prac. odd. 1939). Seznam není u tohoto spisu přiložen.

⁶⁹VHA Praha, Sbirka, 18/6/15, MNO - HVV, čj. 199344/11. 1940; SNA Bratislava, f. MZV, k. 161, MZV, čj. 51.245/II - 1940.

⁷⁰VHA Trnava, MNO - HVV, čj. 192012/11. 1940.

⁷¹VHA Praha, Sbirka, 18/6/15, MNO - HVV, čj. 192519/11. 1940; SNA Bratislava, f. KPR, k. 51, KPR, čj. 2129/voj. odd. 1939 (MNO, čj. 192602/11. 1940).

Uvedený počet nemusí být konečný. Oficiálně ho však uváděl pplk. Turanec pro potřeby Kanceláře prezidenta republiky.

⁷²Nabízí se souvislost s úmyslem Němců z počátku roku 1940 propustit vlastní polské zajatce a přeradit je jako civilní pracovníky na nucené práce do Německa. Poláci by ztratili charakter válečných zajatců pod režimem ženevských úmluv, a o to šlo. Srov. LEMIESZ, W.: *Praca przymusowa jenców wojennych w Niemczech w latach II wojny swiatowej*. Zielona Góra, Lubuskie Towarzystwo Naukowe 1969, s. 44 - 45; SENFT, S. - WIECEK, H.: *Obozy jenieckie na obszarze Slaskiego Okregu Wehrmachtu 1939 - 1945*. Wroclaw, Ossolineum 1972, s. 28; SAWCZUK, J.: *Hitlerowskie obozy jenieckie w Laminowicach w latach 1939 - 1945*. Opole, Instytut Slaski 1974, s. 65 - 66.

⁷³Stanislaw Jaszynski ve své stati o osudech polských zajatců a internovaných za 2. světové války se nezmiňuje o zajatcích na a z území Slovenska, ani o zajateckém táboře v okolí Krakova. Srov. JACZYNSKI, S.: *Losy jenców i internowanych*. In: *Wojsko Polskie w II wojnie swiatowej*. Warszawa, Wydawnictwo Bellona 1994, s. 262 - 300.

Po konzultaci s prof. P. Kollárem z Bratislavy předpokládám umístění polských zajatců ze Slovenska do německého zajateckého tábora v Lamsdorfu (dnešní polské Laminowice, 30 km jz. Opole) v Horním Slezsku (Wehrkreis VIII), neboť na okupovaném polském území byly tranzitní zajatecké tábory zrušeny počátkem roku 1940. Srov. POL-LACK, J.: *Jency polscy w hitlerowskiej niewoli*. Warszawa, Wydawnictwo MON 1982, s. 245.

⁷⁴VHA Praha, Sbirka, 18/6/15, MNO-HVV, čj. 193963/11. 1940.

Podle sdělení mjr. pěch. Jozefa M. Kristína pro MZV byli Němci ochotni převzít i polské zajatce pocházející z polského území zabraného SSSR. SNA Bratislava, f. MZV, k. 161, MZV, čj. 50.530/II - 1940.

jatců chtěla vyhnout. Z tábora v Trnavě utekla 14členná skupina 22. 2. a jeden zajatec ještě 26. 2. těsně před odjezdem transportu, takže z Trnavy odjelo 26. 2. 1940 v 05.51 hod. směrem na Žilinu 110 osob.⁷⁵ Obdobně to vypadalo v Lešti, vždyť z přidělených 107 zajatců na práce do Trnavy, kteří měli zůstat na slovenském území, jich do Trnavy 22. 2. dorazilo jen 88.⁷⁶ Lešťský transport odešel z Pliešovců také 26. 2. 1940 v 08.40 hod. a Němci převzali v Čadci celkem 947 osob, z toho 140 německé národnosti.⁷⁷ Zajatecký tábor v Lešti byl zrušen, v barákovém táboře v Trnavě zůstalo 88 mužů, z toho 12 zajatců (1 podporučík, 11 vojáků) a 76 utečenců (12 poddůstojníků, 55 vojáků, 9 civilistů).⁷⁸

Po předání většiny polských zajatců Němcům se Bratislava pokusila vyčíslit předběžně náklady spojené s jejich pobytom ve vojenských zařízeních na slovenském území. Jednalo se zejména o náklady za polské uprchlíky, kterým charakter válečných zajatců vlastně nepřísluše, takže vojenská správa vážně uvažovala o přenesení finančního břemene na vrub jiných státních institucí. Z mimořádného rozpočtu na rok 1939 bylo na pobyt 1132 uprchlíků vynaloženo celkem 567 000 Ks. V rozpočtu na rok 1940 již nikdo na péči o uprchlíky nepamatoval, ale náklady do chvíle jejich odchodu ze Slovenska činily dalších 240 550 Ks.⁷⁹

Bratislavské MZV, které se uvolilo vymáhat náklady na vydržování polských zajatců a uprchlíků na státech podle místa jejich repatriace, však požadovalo přesné vyčíslení všech nákladů. Konečná částka se vyšplhala až na 942 184, 80 Ks. Vojenská správa předpokládala, že uvedená částka bude vymáhána od násilně zřízeného útvaru na okupovaném polském území, tzv. Generálním Gouvernementu, kam zajatci podle jejího názoru byli převezeni. MZV návrh akceptovalo a v září 1940 se obrátilo na slovenské vyslanectví v Berlíně, aby zařídilo vše potřebné.⁸⁰ Slovenští diplomaté z Berlína zareagovali analýzou mezinárodně-právního postavení zmíněného gubernátu na podkladě aktů německé okupační moci. Došli k závěru, že pokud sami Němci na Generálním Gouvernementu nic nevyjednávají[sic!], nemělo by tak činit ani Slovensko. Dožadovali se odložení celé záležitosti ad acta. Bratislavské ústředí se nedalo oblomit. Podle jeho názoru se Slovensko s Generálním Gouvernementem jako politicko-administrativním celkem nachází v poměru mezinárodním, i když ne bezprostředně, ale prostřednictvím Německa, a proto se refundace nákladů za vydržování polských zajatců děje u německého zahraničního úřadu.⁸¹

Pominu-li abstraktní úvahy o kvazi mezinárodně-právním postavení okupovaných území, které ztrácely ve stínu německé brutality své opodstatnění, je jasné, o co šlo. Využít každé skulinky k jednání s Německem. Obrázek Slovenska, suveréna mezinárodního práva, který řeší mezinárodní záležitosti samostatně nebo v dohodě s ostatními státy, provázel jako červená nit každý krok Ďurčanského diplomatů. Že záblesky samostatné zahraniční politiky v krunýři ochranné smlouvy s Německem z března 1939 braly po Salcburku z července 1940 rychle za své, podotýkám jen na okraj. Ani vyčíslenou částku nelze považovat za základ k seriózní dohodě. Pochybují, že by Němci i jen v náznaku uvažovali o refundaci těchto nákladů, vždyť se v nich skrývaly položky za zajatce, které nikdy nepřevzali. Jaká byla míra zahraničně-politické a vojenské závislosti Slovenska na Německu, dokládá postoj slovenského vyslanectví v Moskvě, které po informativních sondážích u sovětských úřadů od vymáhání nákladů spo-

⁷⁵VHA Praha, Sbirka, 18/6/15, MNO - HVV, čj. 194679/11. 1940.

⁷⁶Tamtéž, 18/6/15, MNO - HVV, čj. 194632/11. 1940.

⁷⁷Tamtéž, 18/6/15, MNO - HVV, čj. 199303/11. 1940. Jak dalece je tento údaj přesný, nelze z dochované dokumentace dovodit. Velitel tábora v Lešti por. pěch. Ignác Horbas nedopatřením nepřipravil potvrzení o odevzdání zajatců. Němci potvrdili převzetí transportu až v Čadci, a to na lístku živých.

⁷⁸Tamtéž, 18/6/15, MNO - HVV, čj. 194839/11. 1940.

⁷⁹SNA Bratislava, f. MZV, k. 161, MZV, čj. 6509/1940 (MNO, čj. 30943 Dôv./6 - 37 - 1940).

⁸⁰Tamtéž, MZV, čj. 52.831/II - 1940, čj. 53.176/II - 1940 (MNO, čj. 32273 Dôv./6 - 37 - 1940), čj. 53.517/II - 1940 (MNO, čj. 32614 Dôv./37 - 1940).

⁸¹Tamtéž, MZV, čj. 55.191/II - 1940.

jených s vydržováním polských zajatců pocházejících z polského území zabraného SSSR upustilo, a jak slovenští diplomaté podotkli, na potvrzení mých slov, nečiní tak ani Německo.⁸²

Další osud polských zajatců na území Slovenska, kteří pocházeli z polského území zabraného SSSR, zůstal po odchodu velké části zajatců z Lešti a zrušení tamního zajateckého tábora otevřen. Stálý zástupce hlavního vojenského velitele gen. II. tř. Alexander Čunderlík oznámil v únoru 1940 Kanceláři prezidenta republiky, že tito zajatci jsou dočasně ponecháni na slovenském území až do skončení diplomatických jednání o jejich propuštění.⁸³ Počátkem března 1940 předalo slovenské vyslanectví v Moskvě sovětské straně seznam 107 polských zajatců a uprchlíků a požádalo o určení data a místa, kde si je sovětské orgány převezmou. Jakmile náměstek lidového komisaře zahraničních věcí SSSR V. G. Děkanozov identifikoval v seznamu pouze 6 Ukrajinců (ostatní byli Poláci), upozornil na tuto skutečnost náměstka lidového komisaře vnitřních věcí SSSR V. N. Merkulova a požádal jej o rozhodnutí. Ten ponechal řešení celé záležitosti na svém nadřízeném.⁸⁴ Lidový komisař L. P. Berija proto požádal 16. 4. 1940 Stalina o instrukce.⁸⁵ Čas běžel.

Polští zajatci se nalézali v Trnavě, kde se o ně staral p. pl. 4 (11/4. rota). Údaje o jejich počtu, které kompetentní slovenské orgány předávaly Sovětům, neodpovídaly skutečnosti. Útěky byly na denním pořádku. Jen na jaře 1940 zběhl 41 zajatec. Zbylí zajatci, jistě pod vlivem zpráv, že Sověti část svých zajatců ze zabraného polského území propustili domů,⁸⁶ vyslali koncem května 1940 své zástupce k posádkovému veliteli v Trnavě mjr. pěch. Martinu Strapákovu a dožadovali se návštěvy na sovětském vyslanectví v Bratislavě, aby mohli projednat svůj návrat domů. Sovětská diplomacie projevila ochotu je přijmout, ale bratislavské MNO tuto návštěvu 7. 6. nepovolilo⁸⁷ a naléhalo na MZV, aby se diplomatická jednání konečně pohnula kupředu.

Slovenské vyslanectví v Moskvě se k možnosti předání zajatců stavělo skepticky. Scházela jistota, že Sověti uznají jejich sovětské občanství. Na opakované žádosti Bratislavy však urgovalo v pravidelných intervalech odpověď sovětské strany, ale bez úspěchu.⁸⁸ Po poradě přednosty politického odboru MZV ing. J. Mračny se zástupci MNO 1. 8. 1940 vyhotovili stot. Topol'ský nový seznam se jménem 41 polského zajatce z Trnavy, který vyslanectví v Moskvě opětovně poskytlo Sovětům. První tajemník vyslanectví ing. G. Krno pak osobně ve věci zajatců intervenoval u zástupce vedoucího oddělení pro střední Evropu lidového komisariátu zahraničních věcí SSSR E. S. Garmašiho.⁸⁹ Do toho přišla z Moskvy zpráva, že podle informací tamního německého vyslanectví připravuje Německo se SSSR dohodu o vzájemné výměně polských zajatců. Zpráva zdůrazňovala, že do té doby se domů vraceli zajatci ze sovětských zajateckých táborů jednotlivě, neboť Sověti údajně jejich přesné seznamy neměli a nevěděli, kde se na sovětském území jednotliví zajatci nacházejí[!].⁹⁰ My naproti tomu dnes

⁸²Tamtéž, MZV, čj. 54.072/II - 1940 (MNO, čj. 32982 Dôv./37 - 1940), čj. 54.979/II - 1940. Náklady za tyto ještě nerepatriované zajatce činily podle MNO celkem 227 702, 90 Ks.

⁸³SNA Bratislava, f. KPR, k. 51, KPR, čj. 2450/voj. odd. 1940 (MNO, čj. 152354 Dôv./11. 1940).

⁸⁴Srov. ČIERNA - LANTAYOVÁ, D.: Slovenské záujmy v oficiálnych kontaktoch medzi Bratislavou a Moskvou (1940 - 1941). Historický časopis, 46, 1998, č. 1, s. 48.

⁸⁵Z archiwów sowieckich. Tom I. Polscy jency wojenni w ZSSR 1939 - 1941. Oprac. W. Materski. Warszawa, Instytut Studiów Politycznych PAN 1992, s. 38.

⁸⁶Sověti propustili v říjnu a listopadu 1939 na 42 400 polských zajatců příslušných na jimi zabrané polské území. Srov. GLOWACKI, A.: Jency polscy w ZSSR wrzesien 1939 - lipiec 1941. Wojskowy Przegląd Historyczny, 37, 1992, č. 3, s. 61.

⁸⁷VHA Praha, Sbirka, 18/6/15, MNO-HVV, čj. 203097/11. 1940.

⁸⁸SNA Bratislava, f. MZV, k. 161, MZV, čj. 54.979/I - 1940.

⁸⁹Tamtéž, MZV, čj. 53.160/II - 1940, čj. 53.527/II - 1940, čj. 53.671/II - 1940.

⁹⁰Německé vyslanectví v Moskvě nabídlo na jaře 1940 předat Sovětům více jak 50 000 polských zajatců pocházejících z polského území zabraného SSSR, kteří projevili přání vrátit se domů. Berija si vyžádal Stalinovo rozhodnutí.

Vzájemně předávání polských zajatců mezi Němci a Sověty se uskutečnilo již na podzim 1939, a to po větších skupinách. Sovětská strana předala 42 492 zajatců a Němci 13 757 zajatců. V roce 1940 a v první polovině roku 1941 převzali Sověti ještě 562 osoby. Srov. JACZYNSKI, S.: Polscy jency wojenni w ZSSR. Wrzesien 1939 - maj 1940 r. Cz. I. Wojskowy Przegląd Historyczny, 40, 1995, č. 3 - 4, s. 346; Dokumenty vnějšej politiky, c. d., s. 189, dok. 687 a s. 243 - 244, dok. 739.

víme, jakým martyriem polští zajatci v SSSR procházeli, takže nás tehdejší postoj sovětských úřadů nemůže překvapit. Slovenští diplomaté však po těchto zprávách připustili, že k výměně polských zajatců mezi Slovenskem a SSSR hned tak nedojde.⁹¹

Na tomto místě připomínám, že slovenská strana měla eminentní zájem na návratu polských zajatců slovenské národnosti, kteří se nalézali na sovětském území a domovskými příslušeli na inkorporované území Oravy a Spiše. Bratislava 15. 4. 1940 požádala vyslanectví v Moskvě, aby zakročilo v jejich prospěch.⁹² Slovenští diplomaté, jmenovitě vyslanec F. Tiso a chargé d'affaires (první tajemník) G. Krno, se pro tyto „slovenské“ zajatce prakticky po celý rok nepřetržitě angažovali, jak na základě seznamů poskytnutých MNO, tak seznamů připravených Ústřednou státní bezpečností (ÚŠB), tak na základě žádostí příbuzných, které v některých případech obdrželi prostřednictvím německého vyslanectví v Moskvě.⁹³

Lidový komisariát zahraničních věcí SSSR nótou z 13. 1. 1941 (č. CE 400/a Sl.) oznámil, že není námitek proti repatriaci 19 polských zajatců, kteří přísluší na Slovensko (dodatečně doplněn ještě jeden zajatec).⁹⁴ Vyslanec Tiso se ihned obrátil na lidový komisariát, jak bude předání konkrétně provedeno. Bylo mu sděleno, že zajatci odjedou na hromadný pas bez fotografií, opatřený německým tranzitním vízem (vystavilo německé vyslanectví v Moskvě) a sovětským výstupním vízem. Na hranici v Brestu Litevském si zajatce převezme zástupce slovenského vyslanectví v Moskvě. Sověti zároveň odmítli vpustit úředníka slovenského vyslanectví do pohraniční oblasti a vymínili si předání přímo na hranici. Slovenský zástupce měl čekat na německé straně. Vyslanec Tiso konzultoval vzniklou situaci na německém vyslanectví v Moskvě. Postěžoval si, že mu o zajatcích chybějí relevantní informace. Němečtí diplomaté ho ujistili, že podle jejich zkušeností Sověti si velmi dobře rozmyslí, koho propustí. Vlastního občana neodevzdají. Uklidnili ho, „aby sme sa tešili, že nám aspoň niekoho vydajú“, oznamoval do Bratislavy.⁹⁵

Na základě kusých Tisových informací se v Bratislavě 25. 1. 1941 konala porada zástupců MZV, MNO a MV, na níž se zástupci MV zavázali nést náklady repatriace, a dohodla se prověrka domovské a státní příslušnosti zajatců. Konkrétní údaje o zajatcích nepřišly, neboť sovětské diplomaté odmítli vyplnit podrobné dotazníky s výmluvou, že zajatci podléhají lidovému komisariátu obrany SSSR a nacházejí se „daleko od Moskvy“ [!].⁹⁶

Zajatce měl převzít 25. 3. 1941 v Brestu Litevském zástupce slovenského vyslanectví v Berlíně Rudolf Strieženeč, který na místo samé narychlo cestoval vlastním autem. Usuzují, že se se zajatci nesešel. Na tehdejší sovětsko-německé hranici se zjistilo, že většina zajatců nejsou Slováci a byli proto převezeni do Lublina k výslechu. Striežencovi se od Němců dostalo v Krakově ujištění, že slovenským úřadům budou odevzdáni jen ti, kteří jsou slovenskými státními příslušníky. Za německého doprovodu dorazilo však všech 19 zajatců 29. 3. 1941 v 18.00 hod. do pohraniční stanice Suchá Hora, kde je převzal zástupce MNO pplk. pěch. Martin Palkovič s posádkovým lékařem a dvoučlennou stráží a převezl je do dočasného karanténního tábora v posádce v Dolním Kubíně. Při protokolárním výslechu se zjistilo, že z těchto 19 zajatců pouze čtyři jsou slovenskými státními příslušníky (M. Čil, I. Pekarčík, M. Šoltýs a O. Špirka), ostatní příslušeli na Němci okupované polské území.⁹⁷

Proč došlo po téměř ročním mlčení a přešlapování k tak radikálnímu obratu v postoji Sovětů v otázce polských zajatců příslušných na Slovensko? Proč najednou naléhali na jejich urych-

⁹¹SNA Bratislava, f. MZV, k. 161, MZV, čj. 54.217/II - 1940.

⁹²Tamtéž, MZV, čj. 51.245/II - 1940.

⁹³Tamtéž, MZV, čj. 52.064/II - 1940, čj. 53.026/II-1940, čj. 54.072/II - 1940, čj. 53.777/II - 1940, čj. 55.050/II - 1940.

⁹⁴Tamtéž, MZV, čj. 30.421/II - 1940.

⁹⁵Tamtéž, MZV, čj. 30.772/II - 1941.

⁹⁶Tamtéž, MZV, čj. 31.331/II - 1941.

⁹⁷VHA Praha, Sbírka, 9/20/7, MNO, čj. 52141 Dôv./I/5. odd. 1941; SNA Bratislava, f. MZV, k. 161, MZV, čj. 31.372/II - 1941, čj. 31.413/II - 1941, čj. 31.549/II - 1941, čj. 31.900/II - 1941.

lenou repatriaci, a to podle vzoru předávání polských zajatců, na němž se dohodli s Němci? Proč nejprve slovenské straně předali seznam devatenácti jmen, který vzápětí doplnili ještě o jednu osobu, aby zajatců bylo repatriováno skutečně devatenáct? Proč nechtěli blíže identifikovat repatriované zajatce? Proč Striezenec po návratu z Krakova informoval berlínského vyslance M. Černáka, že mezi zajatci jsou jen tři slovenští státní příslušníci a na slovenské hranici se přišlo na to, že jsou vlastně čtyři? Proč mezi nimi chyběl J. Tybor, o jehož vydání slovenská strana již dříve žádala? Proč se Sověti ani slovem nezminili o stavu řešení otázky polských zajatců příslušných na polské území zabrané SSSR, kteří dosud byli na slovenském území?

Mnoho otázek, na něž nemám dosud uspokojivou odpověď. Dám-li tento střípek sovětské politiky do mezinárodních souvislostí, mohu konstatovat, že od podzimu 1940, zejména po nepřilíhí vydařené návštěvě Molotova v Berlíně, vzrůstalo napětí v sovětsko-německých vztazích v důsledku aktivizace německé politiky na Balkáně. O Slovensku se otevřeně hovořilo jako o bráně na Balkán a jako o oknu do jihovýchodní Evropy. Německé velení považovalo slovenské území za svůj hluboký týl při plánované expanzi na Východ. Na Slovensku měl své zájmy rovněž SSSR. Vlastní expanzi se přibližoval nejen k hranicím Slovenska, ale nadoraz i k zájmové sféře Německa.⁹⁸ Do toho přichází taková drobnost – propuštění několika osob ze sovětského zajetí. Pouhopouhé gesto?

Na Slovensku pobývaly od března 1941 dvě skupiny polských zajatců. Původní, o jejímž předání se jednalo se Sověty, si pracovně označme „sovětská“. K ní nyní přibyla druhá, 15členná, která přišla ze SSSR, na Slovensko ji přivedli Němci a měla jim být vrácena. Pracovně ji označme „německá“. Kvůli ní pršely z Bratislavy na slovenského vyslance v Berlíně Černáka ostré výtky, co jeho spolupracovníci nadrobili. Osud obou skupin polských zajatců se pozvolna protínal v jednom velkém byrokratickém nedorozumění. První krok k němu učinil náčelník štábu ministra plk. gšt. Štefan Tatarko, když se jménem MNO obrátil 9. 4. 1941 na bratislavské MZV se žádostí o předání „německé“ skupiny do Generálního Gouvernementu. Po dvou měsících, 5. 6., navrhl, aby místo Sovětům byla předána Němcům i „sovětská“ skupina. Tato skupina se pravděpodobně již nenacházela v Trnavě, ale na práci v Kamenici nad Cirochou ve zdejším vojenském výcvikovém táboře. Obranný (zpravodajský) důstojník velitelství 2. divize podnikl vlastní kroky. Kontaktoval, neoficiálně, zástupce vídeňské Abwehrstelle im Wehrkreis XVII, který působil na slovenském území (zřejmě v Popradu), a požádal jej o pomoc. Služebna abwehru naznačila jako schůdnou cestu převoz „sovětské“ skupiny na celní úřad v Petržalce, kde by si ji příslušné německé orgány převzaly. Doporučila však zachovat oficiální postup. Bratislavské MZV zůstalo při diplomatickém jednání se sovětskou stranou. V důsledku vojensko-politických událostí, kdy po útoku Německa na SSSR okupovala německá armáda i polské území zabrané SSSR, odložilo záležitost „sovětské“ skupiny 25. 6. 1941 ad acta.⁹⁹

Na základě prvního Tatarokova požadavku urgovala Bratislava od dubna do října 1941 na slovenském vyslanectví v Berlíně, aby napravilo své selhání při převozu „německé“ skupiny přes polské území a zajistilo její odchod ze Slovenska. Administrativní nepořádek na vyslanectví způsobil, že příslušná nota (č. 51250/1941) odešla na německý zahraniční úřad až 24. 10. 1941. Tatarko se v lednu 1942 domáhal vyřízení svého druhého požadavku, který se týkal „sovětské“ skupiny, jelikož žádné informace, že byl odložen ad acta, neměl.¹⁰⁰

⁹⁸K úloze Slovenska v sovětsko-německých vztazích srov. MARJINOVÁ, V. V.: „Brána na Balkán“. Slovensko v geopolitických plánech SSSR a Německa v letech 1939 - 41. Soudobé dějiny, 1, 1994, č. 6, s. 828 - 845.

⁹⁹SNA Bratislava, f. MZV, k. 161, MZV, čj.31.655/II-1941, čj. 32.542/II - 1941 (MNO, čj. 32275/II/5. 1941).

Po zahájení války proti SSSR rozhodl plk. gšt. Š. Tatarko jako náčelník štábu polního armádního velitelství, aby polští váleční zajatci, kteří uprchli ze sovětského zajetí, byli nadále považováni za válečné zajatce a při zajištění slovenskými jednotkami shromažďování ve sběrnách zajatců. Sběrna zajatců v Chyrově vykazovala 15. 7. 1941 celkem 19 zajatců polské národnosti. Není jasné, zda se jednalo o vojáky Rudé armády, nebo vojáky polské armády. Srov. VHA Praha, Sbirka, 39/20/82, Velitelstvo „Ladislav“, Důvěrný rozkaz, 1941, č. 3; Tamtéž, 39/14/80, Velitelstvo 2. divize, čj. 3672/döv. 2. oddel. 1941; Tamtéž, 39/22/83, Telegram č. 2115 z 15. 7. 1941.

¹⁰⁰SNA Bratislava, f. MZV, k. 161, MZV, čj. 225/I - 1942 (MNO, čj. 2342/II/5. 1942).

Nutila jej k tomu situace v Kamenici nad Cirochou, kde se velitel výcvikového tábora pplk. pěch. Anton Adamica dožadoval odchodu zajatců, „nakoľko štát má z týchto len škodu a žiadny užitoč“ a „nakoľko jeden za druhým má úmysel ísť domov – hoci aj ako zbeh.“¹⁰¹ Ve večeri „sovětské“ skupiny předalo slovenské vyslanectví v Berlíně příslušnou nótu (č. 46017/1942) 25. 2. 1942.

Německý zahraniční úřad odpověděl dvěma notami. První (č. R 10982) pocházela z 4. 5. 1942 a druhá (č. R 13352) z 4. 6. 1942.¹⁰² Předání zajatců se mělo dojednat s Grenzpolizeikommissariaten v Zakopaném. Tatarko požádal německého vojenského ataše pplk. gšt. Beckera, aby zařídil převzetí „sovětské“ skupiny na pohraniční stanici Suchá Hora. Němci převzali 2. 7. 1942 ve 12.00 hod. pouze 9 zajatců místo avizovaných jedenácti, neboť dva před časem z výcvikového tábora uprchli.¹⁰³

Nóta německého zahraničního úřadu z 21. 9. 1942 (č. R 23466) způsobila svým obsahem na slovenské straně značný rozruch. Komisariát v Zakopaném tvrdil, že žádných 15 zajatců nepřevzal.¹⁰⁴ MNO se ústy nového náčelníka štábu ministra pplk. gšt. Karola Peknika dušovalo, že 9 zajatců převzala německá eskorta v Suché Hoře. Dokladoval to zápisem, který pořídil na místě předání zástupce zahraničně-politického oddělení MNO Andrej Štrbík.¹⁰⁵ Zadržel byl v tom, že MNO předávalo zajatce „sovětské“ skupiny na základě německé note z 4. 5. 1942. Německý komisariát v Zakopaném vycházel z informací, obsažených v německé notě z 4. 6. 1942, které se týkaly „německé“ skupiny. Tím byrokratická zápletka vrcholila.

Bratislavské MZV v předtuše blamáže přinutilo vojenskou správu, aby řádně prošetřila, zda se „německá“ skupina na slovenském území vůbec nachází.¹⁰⁶ Ukázalo se, že za zády MZV a MNO zařadovála ÚŠB, když po dohodě se zástupcem německé kriminální policie na německém vyslanectví v Bratislavě zajistila transport 15členné skupiny polských zajatců („německé“) prostřednictvím okresního úřadu v Dolním Kubíně do pohraniční stanice Muszyzna, kde již 14. 5. 1941[!] opustila slovenské území.¹⁰⁷ Svědčí to o naprostém selhání slovenské administrativy, která si celé dva roky přehazovala jako horký brambor „mrtvé duše“.

Závěrem dodávám, že zajatecká otázka přinášela Slovensku v průběhu druhé světové války nečekané problémy. Konfrontovala jeho zahraniční politiku s mocensko-politickým systémem vazalských vztahů, který nastolily mocnosti Osy ve střední a jihovýchodní Evropě. Slovensko válečné zajatce na svém území nechťelo. Jejich existence narušovala obrázek válečného neutrála, jímž by se slovenská diplomacie ráda pyšnila. Tisovo politické a státní vedení nepohrdlo rolí chytré horákyne. Války vypovídalo – nevypovídalo, válečné právo znalo – neznalo a zajatce drželo – nedrželo. Jen tak se mohlo stát, aby vstup Slovenska do války proti Polsku, SSSR, USA a Velké Británii provázelo tolik otazníků.¹⁰⁸ Jen tak se mohlo stát, aby civilní obyvatelstvo protivníka pocítilo Slovensko jako okupační moc.¹⁰⁹ Jen tak se mohlo stát, aby se Slovensko za nejasných okolností „zbavovalo“ vlastních válečných zajatců a přenechávalo je

¹⁰¹ VHA Praha, Sbíрка, 39/16/81, MNO, čj. 402141 D6v./II/4. 1942, čj. 98405 D6v./II/5. 1942.

¹⁰² SNA Bratislava, f. MZV, k. 161, MZV, čj. 1476/I - 1942, čj. 1720/I - 1942.

¹⁰³ VHA Praha, Sbíрка, 39/16/81, MNO, čj. 402798 D6v./II/4. 1942; SNA Bratislava, f. MZV, k. 161, MZV, čj. 1739/I - 1942 (MNO, čj. 21123/II/5. 1942), čj. 2063/I - 1942 (MNO, čj. 25167/II/5. 1942).

¹⁰⁴ SNA Bratislava, f. MZV, k. 161, MZV, čj. 2853/I - 1942.

¹⁰⁵ Tamtéž, MZV, čj. 3001/I - 1942 (MNO, čj. 43325/II/5. 1942).

¹⁰⁶ Tamtéž, MZV, čj. 279/ - 1943.

¹⁰⁷ Tamtéž, MZV, čj. 1319/I - 1943 (MNO, čj. 166855/I/1. 1943).

¹⁰⁸ Srov. BYSTRICKÝ, J.: Vypovedali sme vojnu Spojeným štátom? Historická revue, 5, 1994, č. 4, s. 17 – 18; KORČEK, J.: Slovenský štát vo vojnovom stave so západnými spojencami. In: Vojenskopolitické a geopolitické súvislosti vývoja Slovenska v rokoch 1918 – 1945. Trenčín, Oddelenie sociálneho riadenia VVV 1992, s. 103 – 117; MEDRICKÝ, G.: Minister spomína. Bratislava, LITERA 1993, s. 272; MURÍN, K.: Spomienky a svedectvo. Partizánske, Garmond 1992, s. 322 – 324; Národohospodár Peter Zaťko spomína. Sprac. Š. Teren. Liptovský Mikuláš, Transcius 1994, s. 131 – 132.

¹⁰⁹ Slovenská vláda nepřistoupila k Dohodě o zákonech a obyčejoch pozemnej vojny (včetně Poriadku pozemnej vojny), ani k Dohodě o právech a povinnostiach neutrálnych mocností a osôb v pozemnej vojne uzavřených 18. 10. 1907 v Haagu.

Němcům.¹¹⁰ Byli si iniciátoři těchto kroků, zejména V. Tuka a spolu s ním slovenská diplomacie a nejvyšší vojenské velení, vědomi, že účast na útočné válce je hrubým porušením válečného práva?

Neutralita Slovenska byla iluzí. Do osudu jeho válečných zajatců se výrazně promítly německé zájmy. Slovenská úřední místa proto nedokázala zvolit jednotný postup, který by v každé situaci a do posledního písmene ctil válečné právo. Vytvářel se tak dostatečný prostor pro nepřipustnou improvizaci a pro propagandistické manipulace. Slabá místa slovenského přístupu k válečným zajatcům odhalila válka proti SSSR. Genocidním chováním Němců se hradba válečného práva, které má humanizovat něco tak nehumánního, jako je válka, zhroutila. Sovětští váleční zajatci a civilní obyvatelstvo byli vystaveni krutým represím. Jakým způsobem zacházela se sovětskými válečnými zajatci slovenská armáda, bude vyžadovat další historický výzkum.¹¹¹ Kritickému zhodnocení se nevyhne ani slovenská anabáze jednotlivých amerických, britských, francouzských, jugoslávských, polských a sovětských zajatců po jejich útěku z německých zajateckých táborů.¹¹²

¹¹⁰Bratislavské MZV bylo nuceno konstatovat, že podle neúřední informace se slovenská armáda v bližší neurčené době dohodla s armádou německou odevzdávat jí všechny válečné zajatce, které v boji získá. SNA Bratislava, f. S - 426 - 5, MZV, čj. 3245/I - 1943.

¹¹¹Slovenská armáda zajaté příslušníky Rudé armády rozdělovala podle národností. Některé využívala k pomocné službě, některé odesílala do zázemí. Na území Slovenska fungoval pro sovětské válečné zajatce od 1. 7. 1941 zajatecký tábor v Černém u Vranova nad Topľou. VHA Praha, Sbírká, 39/23/83, Vel. Ladislav, čj. 6030 dôv. 2. odd. 1941.

¹¹²Stručně se o internaci těchto zajatců na území Slovenska zmiňuje KAMENEC, I.: Organizácia perzekučného systému fašistického slovenského štátu v rokoch 1939 – 1945. In: Zborník Múzea Slovenského národného povstania, 1982, č. 7, Martin, Osveta, s. 94 – 95. Dodávám, že uprchlí váleční zajatci (včetně polských) zadrženi na Slovensku byli souzeni za neoprávněné překročení hranice. Po odpykání krátkodobého trestu následovalo jejich vyhoštění a předání německým pohraničním orgánům. Tato praxe se na zákrok MZV v polovině roku 1942 změnila. Bezprostředně to souviselo se vzájemným diplomatickým otukáváním mezi vichystickou Francií a Slovenskem a uznáním Slovenska ze strany Vichy v dubnu 1942. Člen DHM a pracovník služebny abwehru na Slovensku mjr. R. Wrabel tlumočil slovenské straně oficiální německé stanovisko, že Slovensko není povinno ani oprávněno vydávat uprchlé francouzské zajatce německým orgánům a má je považovat za neutrální cizince a civilisty, neboť francouzská (vichystická – O. P.) vláda uznala Slovensko, které nebylo s Francií ani právně ani fakticky ve válečném stavu. Francouzští zajatci proto mohli zůstat na území Slovenska v příkazaném místě pobytu. Ke konci roku 1942 byl pro ně zřízen internační tábor v Humenném. Stejný postup se uplatnil vůči jugoslávským (resp. srbským) zajatcům. Srov. SNA Bratislava, f. MZV, k. 161, MZV, čj. 1545/I - 1942, dále f. S - 426 - 5, MZV, čj. 3245/I - 1943; VHA Praha, Sbírká, 10/32/7, MNO, čj. 105444 Dôv./II/5. 1942, dále 39/16/81, MNO, čj. 140010 Dôv./16. 1941, čj. 142006 Dôv./obr. 1941, čj. 144395 Dôv./obr. 1941, čj. 402638 Dôv./II/4. 1942, čj. 403372 Dôv./II/4. 1942.

O. PEJS: POLNISCHE GEFANGENE AUS DEM DEUTSCH-POLNISCHEN KRIEG IN DER SLOWAKEI

Die analytische Studie beschäftigt sich mit dem Problem der slowakischen Beteiligung im Krieg gegen Polen im Jahre 1939. Studie wurde zugrund der Kenntnisse der inländischen und ausländischen Literatur (besonders der polnischen) und aller bezogenen Archive zur gegebenen Problematik ausgearbeitet.

Der Autor hat in Einführung eine kurze Genese der ausländischen politischen Situation in Europa seit Sommer 1939 als einen allgemeinen Rahmen für die Situationsdarstellung in der Slowakei vorgestellt. Der Autor fasst die Stellung der slowakischen Regierung zum Angriff des Polens von Deutschland und konkrete damit verbundene Lösungsformen als auch die aus den unterschriebenen Genfern Verträgen sich ergebende Zusammenhänge – zum Vertrag über die Behandlung der Kriegsgefangene und Verbesserung des Schickals der Verletzten und ankhaften in der Polnischen Armee, die am 27.7.1929 in Genf abgeschlossen wurden und für Slowakia am 15.3.1940 in Kraft getreten sind. Es fasst die Durchführung der Befehle des slowakischen Feldführungsstabes zum Aufbau des Lagers für die Flüchtlinge und Gefangenen als auch das Aufbau des Zentrallagers für Gefangene in Oremov Laz bei der Gemeinde Lešť.

Besonders widmet sie die Aufmerksamkeit dem Vorkriegszentrallager für die Flüchtlinge in Spišské Podhradie. Sie entblößt das Geheimnis in dem sie bedeckt wurde :

Sie sollte zur Klassifizierung und Nachrichtbenutzung der militärischen Fahnenflüchtlingen und der Flüchtlingen aus Poland, Karpaten-Russland, besonders ungarischen, deutschen, ruthenischen und ukrainischen Nationalität.

Nach der Meinung des Autors war die Existenz des Lagers eine Folge der Zusammenarbeit zwischen den Abschirmdiensten Deutschlands und der Slowakei. Es wurde das prozedurale Verfahren der Behandlung mit den Gefangenen umgeschrieben. Als Kriegsgefangenen waren nicht nur die Angehörigen der Polnischen Armee gehalten, sondern auch die aus anderen polnischen Streitkräften, als auch die kämpfende Bevölkerung und nichtkämpfende Überläufer in der Uniforme oder Zivilisten.

Den Gefangenen wurden die Waffen und andere Ausrüstung, militärische Schriftstücke, Landkarten, Tagesbücher usw. abgezogen.

Personalsachen einschließlich Wertsachen, Auszeichnungen, Helmen und ABC-Masken können die Gefangenen behalten. Der Autor hat gleichzeitig den breiten Zusammenhang mit der Gründung der Behörde für Verwaltung und Fürsorge um die Kriegsgefangenen bei dem Direktorat des Roten Kreuzes in Turčianský Sv. Martin beschrieben. Der Autor beschäftigt sich mit der Zahl der Gefangenenlager „Lešť“, wobei er zusammenfasst, daß erst im II. Halbsjahr des Oktobers 1939 ist eine Evidenz der Gefangenen und Flüchtlingen in den militärischen Schriftstücken erschienen. Anschließend sondiert der Autor den Zusammenhang mit vorgehenden Kämpfen und mit der Zahl der Angehörigen der Polnischen Armee, die nach Zurückdrängung von den Einheiten der deutschen Armee und der Roten Armee am 17. September 1939 in Ungarn versuchten, durch die Slowakei nach Polen zurückzukehren.

In diesem Zusammenhang berichtet der Autor über Maßnahmen, die gegen die Flüchtlinge in der Slowakei durchgeführt wurden und die auch auf die gegenläufigen Maßnahmen der einzelnen slowakischen Machtorgane hinweisen. Zum Schluss hat MV (Ministerium für Verteidigung, im weiteren MV) in dieser Frage an eine politische Kalkulation herangetreten und nach Ungarn sollten nur die polnischen und jüdischen Flüchtlingen zurückkehren. Die übrigen / besonders die mit der deutschen Nationalität / verblieben auf dem slowakischen Gebiet und wurden im Lager „Lešť“ untergebracht.

Es wurde die Bemühung der slowakischen Organen während des Jahres 1939 über die Lösung der Frage der Flüchtlingen beschrieben, daß heißt, über den Abtritt der polnischen Gefangenen und deutschen Flüchtlingen und Slowaken aus dem in Jahren 1920, 1924 u 1938 zu Polen angegliederten Gebiete /Orava, Zips/, die sich in deutschen Flüchtlingslagern befanden. In diesem Jahr ist nicht der gegenseitige Austausch zustand gekommen. Die eskortierten Volksdeutschen der ersten Gruppe aus Lešť wurden am 13.2.1940 von den deutschen Organen übernommen. Gleichzeitig wurden die Verhandlungen mit sowjetischer Seite geführt.

Die slowakische Seite hat sich im Jänner 1940 um 1209 Flüchtlingen und Gefangenen gekümmert. Der Autor drückt die Kosten aus, welche die Slowakische Republik in Zusammenhang mit dem Aufenthalt der Kriegsgefangenen getragen hat. Nach den wieterschweifenden Verhandlungen wurde die Entscheidung im Februar getroffen. Der Gefangenenlager in Lešť wurde in Februar 1940 aufgelöst. Die Studie befasst sich mit dem nächsten Schicksal der polnischen Gefangenen in der Slowakei, die aus dem polnischen von der UdSSR okkupierten Gebiete stammten und das nach dem Abfahrt des großen Teils der Gefangenen aus „Lešť“ und Auflösung des Lagers geöffnet blieb.

Der gegenseitige Austausch der Gefangenen zwischen der slowakischen und deutschen Seite war schleppend. Nach dem Tausch der polnischen Gefangenen versuchte Bratislava die vorläufige Kosten, die mit dem Aufenthalt in den militärischen Einrichtungen in der Slowakei verbunden waren, auszudrücken.

Seit März 1941 sind in der Slowakei zwei Gruppen der polnischen Gefangenen gewesen – die deutsche und die slowakische und die Lösung dieser Situation wurde nach dem Anfall der Sowjet Union von Deutschland erheblich komplizierter.

Der Autor konstatiert schließlich, daß die Frage der Gefangenen viele unerwarteten Probleme gebracht hat. Sie hat ihre Aussenpolitik mit dem politischen Machtssystem konfrontiert, die von den Großmächten der Achse in Mitteleuropa und Südeuropa eingerichtet wurde. Die Neutralität der Slowakei war eine Illusion. Die deutschen Interesse haben sich im Schicksal der Kriegsgefangenen gespiegelt. Die slowakischen Zentralbehörde haben nicht eine einheits Stellung geschaffen. Es wurde ein genügender Raum für die nicht zullässige Improvisation und propagandische Manipulation gebildet. Die schwachen Seiten des slowakischen Vorgangs mit den Gefangenen hat den Krieg gegen UdSSR entdeckt. Einer nachfolgenden historischen Forschung benötigt die Frage, wie die slowakische Armee die sowjetische Gefangenen behandelt hat.